
L'aprofitament dels recursos naturals de les llacunes litorals de Vilanova i la Geltrú, Cubelles i Cunit a través de la història

Xavier Miret

Arxiu Històric de Sitges

Magí Miret

Resum

En aquest estudi presentem un recull de dades relatives a la toponímia, referències històriques, poblament humà, aprofitament de recursos, condicions sanitàries i treballs de dessecació relatius a les llacunes litorals que van existir fins fa pocs anys a la costa dels municipis de Vilanova i la Geltrú, Cubelles (el Garraf, Barcelona) i Cunit (Baix Penedès, Tarragona).

Paraules clau

Llacunes litorals, poblament, caça, pesca, sanitat, dessecacions

Resumen

El aprovechamiento de los recursos naturales de las lagunas litorales de Vilanova i la Geltrú, Cubelles y Cunit a través de la historia

En el presente estudio se exponen datos sobre toponimia, referencias históricas, poblamiento humano, aprovechamiento de recursos, condiciones sanitarias y trabajos de desecación relativos a las lagunas litorales que existían hasta hace pocos años en el litoral de los municipios de Vilanova i la Geltrú, Cubelles (comarca del Garraf, Barcelona) y Cunit (comarca del Baix Penedès, Tarragona).

Palabras clave

Lagunas litorales, poblamiento, caza, pesca, sanidad, desecaciones

Abstract

Exploitation of resources in the natural lakes of Vilanova i la Geltrú, Cubelles and Cunit throughout history

This study brings together the following data relating to the coastal lakes, which existed until some years ago, of the towns of Vilanova i la Geltrú, Cubelles (El Garraf, Barcelona) and Cunit (Baix Penedès, Tarragona): toponymy, historical references, human settlement, exploitation of natural resources, sanitary conditions and desiccation measures.

Keywords

Coastal lakes, settlement, hunting, fishing, sanitation, desiccation

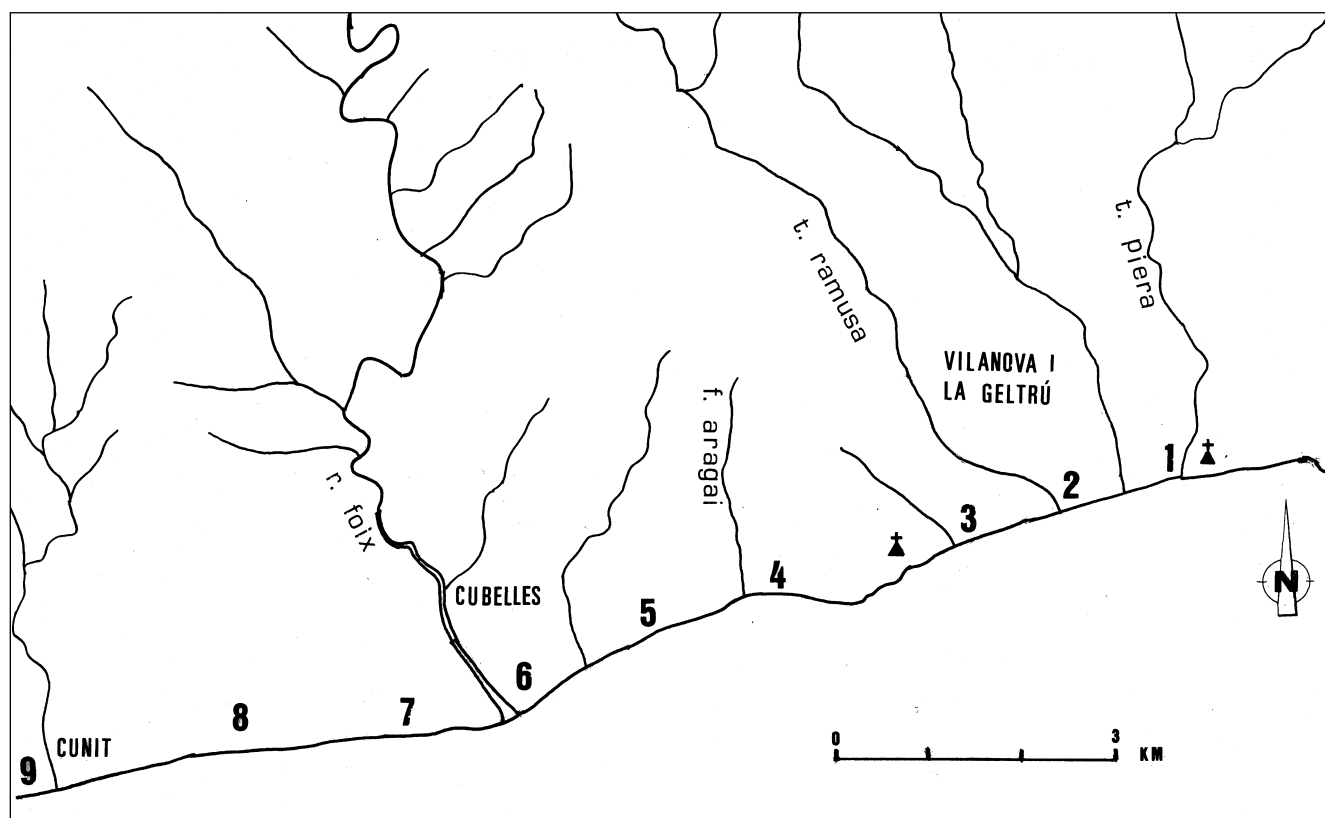
Introducció¹

Arreu de la Mediterrània occidental, després de la transgressió marina holocena anomenada versiliana, van començar a formar-se llacunes litorals per l'acció combinada del desenvolupament de cons al·luvials –formats a la desembocadura de rius i rieres– i de barres marines i cordons litorals (MARQUÈS-JULIÀ, 1987). Aquest procés va originar les llacunes o estanys litorals penedesencs de més extensió (prats del Mas de l'Esquerrer i de Cubelles i estanys de les Mars Mortes i Cunit), els quals, en funció del grau d'aportacions d'aigües pluvials o marines i de l'evaporació contenien aigua més dolça o més salada en les diferents estacions de l'any. També a la part final de la desembocadura d'alguns torrents i rieres es podien formar embassaments d'aigua més o menys permanents, originats per un tap terminal de sediments acumulats davant la desembocadura quan el corrent perdia força i era de baixa intensitat. Aquest va ser l'origen dels estanys dels torrents de la Piera i de la Ramusa i del fondal de l'Aragai.

Són diverses les llacunes litorals de les quals hi ha constància documental als actuals termes municipals de Vilanova i la Geltrú, Cubelles i Cunit. Aquestes llacunes, que originàriament devien ocupar la franja litoral sorrenca de forma gairebé contínua, amb el pas dels segles van anar fragmentant-se per causes naturals i dessecaments antròpics, per la qual cosa a vegades hi ha una certa confusió a

1. Aquest treball està basat en una part de l'estudi «Poblament i territori a la zona litoral del Penedès», realitzat per Agustí Esteban, Magí Miret, Xavier Miret i Ignacio Muro l'any 1992, amb el suport d'una beca per a la recerca concedida per la Caixa de Barcelona.

Figura 1. Localització aproximada dels estanys i llacunes litorals dels termes municipals de Vilanova i la Geltrú (1. Llacuna de Sant Cristòfol o de la Geltrú; 2. Ça Llacuna o llacuna de la Ramusa; 3. Estany de Sant Gervasi o d'Adarró; 4. Estanyol d'Hongria; 5. Prat del Mas de l'Esquerrer), Cubelles (6. Prat de Cubelles; 7. El Bassó; 8. Mars Mortes) i Cunit (9. Estany de Cunit).

l'hora de diferenciar-les. A l'entorn de les llacunes hi havia prats que s'entollaven periòdicament en cas de fortes precipitacions i que a la documentació no sempre es diferenciaven amb claredat de les llacunes pròpiament dites. Eren aprofitats per a pastures ramaderes i per collir-hi joncs per adobar els camps. Els estanys o llacunes i els prats que tenim documentats a la zona objecte d'estudi s'exposen a continuació (fig. 1).

Llacuna de Sant Cristòfol o de la Geltrú (Vilanova i la Geltrú)

Es trobava a la desembocadura del torrent de la Piera, al peu del monticle on hi ha l'ermita de Sant Cristòfol, de la qual pren el nom, dins l'antic terme de la Geltrú. El 1455 hi ha constància de la venda de tres peces de terra situades «proper stagnum de Sent Xristofol» (ORRIOLS, 1987, pàg. 48). En el capbreu de la Geltrú del 1591 s'esmenten la «partida dita lo Stany», «lo Estany o Costa de Sant Cristofol», la «partida dita lo Stany de St. Cristofol o la Font» i «lo torrent del Stany de St. Cristòfol» (un dels noms que rebia el torrent de la Piera) (CARBONELL, 1988a, pàg. 27-31; 1988b, pàg. 44). En un «Plano geométrico de Villanueva y Geltrú con sus afueras y edificios públicos» del 1865 (reproduït a VIRELLA, 1992, pàg. 56) està indicat un «camino del Estany de la Geltrú» i hi apareix grafiada aquesta petita llacuna, que també es reproduïx en el plànol d'un projecte de port del 1876 (reproduït a FREIXA, 1959) i també en un mapa dels fondejadors dels termes de Sitges i Vilanova i la Geltrú de l'any 1885. Alguns autors contemporanis (VIRELLA, 1949, pàg. 127; 1974, pàg. 133; ORRIOLS, 1987, pàg. 48, 86 i 87) anomenen aquest estany

com de la Geltrú. Antoni Ferrer esmenta que a principi del segle XX aquesta llacuna es travessava per un pont que hi plantaven els mariners (FERRER, 1986, pàg. 174).

Ça Llacuna o llacuna de la Ramusa (Vilanova i la Geltrú)

Ça Llacuna apareix esmentada en la carta de població de Vilanova i la Geltrú del 1274 (FONT, 1969). Aquesta denominació no feia referència directa aleshores al nom d'un estany, sinó al d'una població que ja existia o que es volia impulsar a través de les franquesses concedides amb la carta de poblament. Es tracta d'un precedent del que amb el temps seria el barri de mar de Vilanova, però que en aquelles reculades dates sembla que encara no reeixí a consolidar-se (VIRELLA, 1974, pàg. 153-155). En un plànol de Vilanova i la Geltrú del 1633 datat per Carbonell (1988a, pàg. 14) i publicat per ell mateix (1988b, pàg. 15), es pot observar que Ça Llacuna estava situada a ponent de la desembocadura del torrent de la Pastera, en el terme de Vilanova; per tant, l'estany a què fa referència el topònim possiblement es trobés a la desembocadura del torrent anomenat de la Ramusa o de Sant Joan. Hi apareix com a nom de partida de terra, sense que hi hagi dibuixat cap estany, cosa que fa pensar que aleshores hauria ja desaparegut. Virella (1949, pàg. 127) opinava que la superfície de l'estany de la Llacuna s'hauria anat reduint amb el temps i que els seus vestigis, conservats durant tot el segle XIX, serien «l'estany de la Geltrú, al capdavant del torrent de la Piera i l'estany de Vilanova, o de la Ramusa, al final del torrent de Sant Joan».

Estany de Sant Gervasi o d'Adarró (Vilanova i la Geltrú)

Aquest petit estany es deuria formar per l'embassament de les aigües a la desembocadura del petit fondal anomenat de l'Aragai, que desemboca junt al promontori de Sant Gervasi. Les excavacions arqueològiques realitzades pel Servei del Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona al poblat d'època ibèrica d'Adarró han documentat treballs de dessecació previs a la urbanització del lloc, realitzats mitjançant la col·locació d'un entramat de fustes sobre el qual es van dipositar rebliments de terres, pedres i ceràmica; treballs que tindrien continuïtat en època romana (LÓPEZ-FIERRO, 1989, pàg. 42-46).

Estanyol d'Hongria (Vilanova i la Geltrú)

Als segles XIV i XVI està documentada l'existència d'aquesta llacuna, que estava situada a ponent del Racó de Santa Llúcia, junt al prat del Mas de l'Esquerrer (*Lucerna*, fol. 735 v., protocol notarial de l'ACVP).

Prat del Mas de l'Esquerrer (Vilanova i la Geltrú)

La primera referència coneguda es troba en un document del 1079, en què s'esmenten unes terres i cases que afronten amb el prat que hi havia «intra Adarru et Cubeles»

(ACB, *Antiquitatem*, IV, fol. 63 v, núm. 176; VIRELLA, 1974, pàg. 64). L'any 1478 s'esmenta una peça de terra junt a l'església de Santa Llúcia que limita «ab lo prat» (FERRER *et al.*, 1988, pàg. 11-12). Era conegut també en els segles XVII i XVIII amb el nom de prat de Viver (VIRELLA, 1991, pàg. 41). Aquest prat, que tindria algunes zones permanentment entollades, tenia continuïtat dins la part de l'actual terme municipal de Cubelles situada al costat esquerre de la desembocadura del riu Foix. En un plànol de la costa entre Torredembarra i Montjuïc datable entorn de l'any 1770, està representat un notable estany situat en aquesta zona (SHM, cartoteca, núm. 2.384). El 1733 la Intendència General de Catalunya establí els 100 jornals del prat d'en Viver a l'Ajuntament de Vilanova i la Geltrú (VIRELLA, 1974, pàg. 216-217), que l'havia sol·licitat per tal que els particulars del terme en continuessin fent ús. El terme veí de Cubelles protestà de l'acaparament per part dels vilanovins d'aquell recurs, del qual ells sempre havien participat. Després de discussions s'arribà a un acord entre uns i altres el 1735. El costum que s'establí marcava que els batlles dels dos llocs s'havien de posar d'acord per assenyalar un dia de sega del jonc, generalment el de Santa Magdalena, que era el 22 de juliol, i fer-lo saber als particulars dels dos termes per mitjà de pregons. Tothom qui ho volgués podia segar jonc aquell dia, però no en cap altra ocasió. Eren freqüents els intents de tallar jonc fraudulentament, però els batlles s'encarregaven d'impedir-ho o de sancionar-ho. El 1746 una disputa arribà a provocar fins i tot una mort (VIRELLA, 1989). El cadastre del 1739 de Vilanova i la Geltrú dona la xifra de 47 jornals de joncs (el 0,8% de la superfície del terme) i estima el preu d'un jornal de prat de jonc en 8 diners (CARBONELL, 1988b, pàg. 57 i 74), que s'ha de pensar que estarien situats al prat del Mas de l'Esquerrer. El desig d'aconseguir noves terres de cultiu o d'assegurar-se una bona part de joncs féu que els propietaris de terres veïnes al prat procuressin l'expansió de la seva finca a costa de les terres comunals. El 1763 un particular reclamà davant del jutjat 2,5 jornals de prat, que deia que eren seus; una sentència del 1768 li concedia la seva propietat a compte del prat del Comú de Vilanova (ACVG). El 1766 era el propietari del Mas de l'Esquerrer el qui recorria als tribunals per apropiar-se d'una bona part del prat (ACA). Malgrat els intents de privatització, aquest es mantingué de propietat municipal. Hi ha constància documental de l'existència al segle XVIII de rases i canalitzacions al prat del Mas de l'Esquerrer per servir de desguàs a l'aigua, probablement obra dels propietaris de les terres veïnes, de cara a protegir-les i engrandir-les, però no foren suficients per dessecar l'estany. El 1786 l'Ajuntament de Cubelles, la població més propera al prat i, en conseqüència, la més perjudicada per l'existència d'aigües entollades, es va plantejar la seva dessecació total al·legant raons sanitàries, però, tot i que fins i tot encarregà un projecte d'obres de dessecació i un pressupost, sembla que res fou dut a terme. Cap al 1790 un comerciant hisendat es va oferir a l'Ajuntament de Vilanova per dessecar la zona pagant a l'Ajuntament anualment cinc vegades més el producte que cada any treia el municipi per la venda del jonc, a canvi de la concessió de les noves terres que s'obtidrien, però no sembla que la proposta arribés a portar-se a la pràctica (AHC). La desaparició de l'estany del prat de l'Esquerrer va iniciar-se a principi del segle XIX, concretament a partir del 1803, any en què Vilanova, endeutada com estava, va

decidir recórrer a la venda del prat entre més d'una vintena de particulars (GARÍ, 1860, pàg. 157). Tanmateix, va persistir al llarg del segle XIX una bona porció de prat. Segons l'amillament del 1850, hi havia a Vilanova i la Geltrú 66,5 mujades de prat, dividides en 39,8 de primera i 26,7 de segona, mentre que a l'amillament de Vilanova i la Geltrú corresponent al 1879 només consten com a prat amb jonc les superfícies de 2 mujades i 15 mundines de la categoria, 9 mujades i 14 mundines de 2a i 10 mujades i 10 mundines de 3a (VENDRELL 1989, pàg. 41 i 43). Sumades les tres qualitats, fan una extensió total de prat amb jonc de 23 mujades i 7 mundines. Si no posem en qüestió la fiabilitat dels dos amillaments, la diferència de superfície d'aquest prat només es pot explicar per la inclusió de part de la seva superfície entre les terres ermes, per la transformació en cultiu de part de la seva superfície o bé per una acció combinada de tots dos factors.

A l'obra anònima *Los Misterios de Villanueva* (MISTERIOS, 1851, volum I, pàg. 32-34) es fa una descripció pintoresca de la insalubritat de les aigües entollades del prat del Mas de l'Esquerrer. Actualment la major part del prat està urbanitzada.

Prat de Cubelles (Cubelles)

Estava situat al peu del poble de Cubelles i junt a la desembocadura del riu Foix. En època moderna era conegut amb el nom genèric del Prat, o bé amb els més específics del prat del Comú i prat de Cubelles, per la raó que era posseït majoritàriament pel Comú de Cubelles. Apareix ja documentat el 1593, si bé la denominació de prat del Comú no apareix fins a èpoques més recents (1818), justament quan les propietats comunals pateixen ja una forta erosió per les disposicions governamentals (MIRET, 1990, pàg. 13 i 32).

Dins d'aquest prat hi hauria la partida de les Rases, situada vora mar, a tocar del terme de Vilanova i esmentada a partir del segle XVIII. Aquest topònim pot fer referència a solcs oberts al terreny per evitar que l'aigua s'hi entollés o per dessecar-lo (MIRET, 1990, pàg. 34).

El 1790 ja s'esmentava l'existència de canals de desguàs en mal estat pel seu abandonament i se'n projectaven de nous (AHC). Aquest prat era aprofitat per a pastures del bestiar que proveïa la carnisseria de Cubelles i per collir-hi joncs. La part del prat on pasturava aquest bestiar rebia també el nom de Territori, segons un cadastre del 1739 (MIRET, 1990, pàg. 40). En una visura i medició del terme de Cubelles datada el 1717 s'afirma que a Cubelles hi havia 24 jornals de terra «de aguas muertas» (J. Martí, 1717, fol. 281, protocol notarial de l'ACVP), que deuen incloure també el prat del Mas de l'Esquerrer, que aleshores encara formava part del terme de Cubelles.

En parlar del municipi de Cubelles, Madoz (1850, pàg. 194) fa referència al fet que «al Oeste hay un prado en terreno pantanoso». Virella (1989) en féu una descripció: «Hom recorda el seu aspecte abans d'arrencar la febre urbanitzadora. Vora mar hi havia un pedregar de palets de riera formant una potent barrera que impedia l'entrada al prat de les aigües marines. Rera el pedregar una gran extensió d'aiguamolls drenada per una xarxa de rases artificials».

El Bassó (Cubelles)

Es tracta d'una petita llacuna situada a ponent de la desembocadura del riu Foix, o sigui que estaria a tocar de les Mars Mortes. Des del segle XV hi ha esments del lloc del Bassó. Del 1538 hi ha referències explícites d'un «estany dit del bassó». Al llarg del segle XVI els esments d'aquest estany s'intercalen amb d'altres que parlen del clot del Bassó, de la bassa del Bassó, o simplement del Bassó (MIRET, 1990, pàg. 9). L'any 1737 s'esmenta el clot del Bassó (VIRELLA, 1991, pàg. 40), que apareix grafiat a l'extrem occidental d'un plànol del segle XVIII de la quadra de Sant Pere de Cubelles (ADB). El 1818 encara s'esmenta el pla del Bassó (MIRET, 1990, pàg. 9).

Mars Mortes (Cubelles)

Aquesta llacuna estava situada a l'oest de la desembocadura del riu Foix, entre el camí ral i el mar i dins els termes de Cubelles i de Cunit, i a vegades se l'anomena prat. La difícil pronunciació d'aquest topònim ha motivat la seva freqüent alteració, sobretot transformant-lo en singular. El primer esment conegut data de l'any 1350 (GGCC, vol. V, pàg. 270). Es documenta de nou el 1545 i en dates posteriors fins a l'actualitat. Una carrerada duia al prat de Mars Mortes per fer-ne ús com a zona de pastures (MIRET, 1990, pàg. 26). Dins la quadra de Sant Pere de Cubelles s'esmenta una peça de terra al lloc anomenat Saligar (any 1561) que afrontava a ponent amb les «aigües mortes», així com una altra peça situada a ponent de la gola de la «mar Morta» (any 1571) (VIRELLA, 1991, pàg. 21 i 39). La menció d'una gola, és a dir, d'una obertura que deuria comunicar la llacuna amb el mar, fa pensar que probablement deuria haver estat condicionada artificialment, per poder regular el nivell de les aigües en cas de fortes precipitacions i evitar així un augment contraproductiu de la superfície de les aigües estancades. En un informe encarregat el 1750 a dos experts pels ajuntaments de Cubelles i de Cunit s'hi diu que «en la partida de mitg dia, se encontran dos estanys anomenats lo un Prat del Viver, y lo altra lo Prat de Mars Mortas, estos son dels comuns, pero com en temps de que la mar es grossa, entra la aygua en ells, y per ser salada no hy volen viurer ningun genero de arbres...», i que «...en la partida a sol ponent ...se encontra un estany dit lo Prat de Cunit, lo qual es com se diuen los otras dos...» (AHC). El 1768 s'inicià un plet entre Cubelles i Cunit sobre la potestat que reclamaven de mantenir els d'aquesta darrera població de tallar jonc al prat, que s'afirmava que tenia 250 jornals de superfície. Es coneix que els cubellencs, desposseïts com havien estat del prat de Mas de l'Esquerrer, pressionaven per aconseguir el de Mars Mortes, del qual feia ús també Cunit. El 1770 es féu una concòrdia amb la qual es deixà aquest prat com a comú entre els dos termes, si bé l'Ajuntament de Cubelles es reservava, a banda del que dallessin els particulars, 200 cavallons de jonc durant vint anys. També s'establiren acords sobre ramaderia, la qual devia patir cada cop més la manca de pastures (AHC). El 1786 l'Ajuntament de Cubelles, interessat per eradicar les febres palúdiques i les malalties causades per les aigües entollades als estanys, inicià les passes per a un projecte de dessecació de l'estany de Mars Mortes, segons consta en la documentació municipal. El

1790, amb l'assessorament d'un mestre d'obres, es decidí a fer les obres mínimes necessàries per evitar que s'hi entollés aigua els estius, i rebutjà per manca de diners dur a terme la dessecació total. El 1791 s'iniciaren les obres, però tal vegada no reeixiren del tot o bé no arribaren a concloure's pel fet que van ser programades per ser realitzades en diversos anys i l'esclat de la Guerra Gran les va interrompre. El desig d'aconseguir noves terres de conreu provocava l'interès dels particulars sobre els prats i estanys, i el 1799 un pagès de Vilafranca del Penedès sollicità aquests terrenys per dessecar-los (AHC), però la iniciativa no degué tirar endavant. Aquesta llacuna figura amb el nom de «Marmorta» en el plànol de la costa de l'entorn del 1770 ja esmentat, així com també en el «Mapa del Principado de Cataluña y Condado del Rosellón» de la mateixa època, de F.X. Garma i I. Valls. En el mapa geològic de Jaume Almera del 1900 apareix abastant una apreciable extensió. L'estany de Mars Mortes va subsistir fins a mitjan segle passat. A la passada dècada dels cinquanta s'hi van instal·lar unes salines i una fàbrica de brom (ROIG, 1984, pàg. 34-35), i posteriorment un càmping més al sud. L'any 1990 es va obtenir una columna sedimentològica de 7 m en un punt de l'antiga llacuna vora la central tèrmica, l'estudi de la qual ha permès conèixer l'evolució del paisatge vegetal de la zona des del neolític fins a l'època medieval (ESTEBAN *et al.*, 1994; RIERA-ESTEBAN, 1997). Actualment, s'està acabant d'urbanitzar tota la zona.

Estany de Cunit (Cunit)

Estava situat a la partió dels termes de Cunit i de Segur de Calafell, per la qual cosa a vegades apareix denominat com estany de Segur. Se'n tenen referències des del 1593 (CARBONELL, 1989, pàg. 14-19). Al mateix segle XVI era esmentat com «lo aygual del Prat», «lo Prat aygual» o «los ayguals del Prat». A Cunit, en la mateixa època, existia el «lloc dit lo Prat den Vendrell». En una visura i medició de terres datada el 1717, s'afirma que el terme de Cunit tenia 20 jornals de «aguas muertas» (J. Martí, 1717, fol. 281 v., protocol notarial de l'ACVP). En el plànol ja esmentat anteriorment de cap al 1770, apareix perfectament delimitat i situat aquest estany (SHM, cartoteca, núm. 2.384), així com també en el mapa de F.X. Garma i I. Valls de data similar. En la resposta de Segur a l'enquesta de Francisco de Zamora del 1790 s'hi diu: «junto al mar ay una porcion de tierra de prado juncal de como cosa de diez jornales» i que «dende dicho prado hasta las dos casas la tierra es humeda» (AHC). La urbanització en els darrers anys del litoral de Cunit i de Segur de Calafell ha fet desaparèixer completament les restes d'aquest estany.

Poblament

Es coneixen alguns jaciments arqueològics d'època prehistòrica, ibèrica i romana situats vora les llacunes (MIRET, 2003), fet que indica que no devien suposar un perill per a la salut de les poblacions allí establertes. A tocar de la llacuna del prat del Mas de l'Esquerrer es localitzà una sepultura del neolític mitjà (IV mil·lenni-primera meitat del III mil·lenni aC), coneguda com dels Garrofers del torrent de Santa Maria (MARTÍN-MIRET, 1991). En època ibèrica hi hagué un establiment dalt el puig de Sant Cristòfol, vora l'estany del mateix nom, i el poblat de Darró es bastí junt a

l'estany de Sant Gervasi. La vila romana de Darró va construir-se sobre les restes de l'establiment immediatament anterior d'època ibèrica i va comportar la realització de nous treballs de dessecació (LÓPEZ-FIERRO, 1989 i 1990; LÓPEZ *et al.*, 1992). L'assentament ibèric de la Mota de Sant Pere es troba en un petit monticle d'origen probablement natural –està documentat en el mapa geològic de Jaume Almera del 1900– situat a uns 300 m a ponent de la desembocadura del Foix, enmig del prat de Cubelles (BELLMUNT, 1964-65; MIRET-MIRET, 1987); en època medieval s'hi establí el Priorat de Sant Pere (VIRELLA, 1974, pàg. 106-109 i 183; 1991, pàg. 38-40) i sobre les seves runes es construí una bateria de búnquers durant la Guerra Civil i, finalment, un xalet. La Mota de Sant Pere està representada en un plànol datable al segle XVIII de la quadra del Priorat de Sant Pere de Cubelles (ADB). El jaciment d'època ibèrica final i romana altimperial del Racó de Santa Llúcia es troba dalt un petit promontori a 1 km a ponent de Darró, sobre el prat del Mas de l'Esquerrer (LÓPEZ-FIERRO, 2000). La vila romana del castell de Cubelles es troba al mateix lloc que va ser escollit per bastir el castell medieval de Cubelles (LÓPEZ *et al.*, 1998), dominant el camí ral medieval –que ja deuria existir en època romana– i el prat de Cubelles. El jaciment romà de Mas d'en Pedro es troba al peu del mateix camí i junt a les Mars Mortes (MIRET-MIRET, 1987).

Caça i pesca

No hi ha dades concretes sobre l'aprofitament d'aquests recursos durant l'època prehistòrica, l'antiguitat i el període medieval, però sí en època moderna i contemporània. La pesca a les llacunes litorals penedesenques deuria ser molt escassa, a causa de la poca profunditat i qualitat de les seves aigües. Les aigües entollades a la desembocadura de torrents i rieres podien tornar-se força clares, ja que les sorres i llims anaven dipositant-se en el fons, per la qual cosa podien arribar a viure-hi ocasionalment alguns peixos i anguilles. Està documentada la presència en temps recents d'anguilles a la desembocadura del Foix i a les llacunes baixpenedesenques (HNPC, vol. 11, pàg. 156-157). Les anguilles es reproduïen a la mar i després els alevins penetren a les aigües dolces dels cursos dels rius o a les salabroses de les llacunes litorals, on romanen uns quants anys fins que assoleixen la maduresa sexual, per després tornar a la mar per reproduir-se. Atesa la meticulositat de les respostes de Francesc Papiol l'any 1790 al qüestionari de Zamora, cal creure que, al prat del Mas de l'Esquerrer, no s'hi practicava aleshores la pesca o que era totalment irrellevant des d'un punt de vista econòmic, ja que no hi fa referència. El 1903 l'Ajuntament de Cubelles cedeix l'estany del Prat a un particular que tenia l'objectiu de posar-lo en comunicació amb el mar i dedicar-lo a la cria de mariscs i peixos (AHC), iniciativa que no sabem si va arribar a tirar endavant. En canvi, la caça d'aus aquàtiques deuria tenir un paper més rellevant. Francesc Papiol esmenta que «solo en el Prado del junco distante una hora de la villa hay algunas lagunas, y en los inviernos de muchos fríos bajan cerca del Mar algunos pájaros raros, que calmando ellos tambien se parten», i que «otra caza hay no menos especial cerca de este Pueblo, que es la de los Patos o Anades en el Invierno en aquellos Estanques que tiene a una hora de distancia por la parte de Poniente dentro de su termino y de Cubellas, donde se cogen muchos en Invierno mayormen-

te si es riguroso, que en mayores bandadas bajan de los pajares mas fríos a tomar su refugio cerca del mar, donde rara vez se hielan las aguas; pero se marchan luego que calman los fríos, como se ha dicho de los pajaros extraños que acuden en semejantes ocasiones (ORRIOLS, 1990, pàg. 58 i 63). A la resposta de Segur al mateix qüestionari, es diu que «en el territorio de dicha quadra hay en el mencionado prado juncal, una laguna perpetua y en ella no hay pajaros raros, si solamente algunos regulares, y tambien algunos pececillos como anguilas» (AHC). Referint-se al terme de Cunit, Virella (1949, pàg. 214-215) menciona que «a la part de mar hi han abundants jonqueres i alguns estanysols, com el Mar Mort, convertits en vedats per a la cacera d'ànecs i altres aus aquàtiques».

L'aprofitament dels joncs

A les vores dels estanys i llacunes creixien espontàniament tot un seguit de plantes característiques que acabaven de configurar la seva singularitat. Els joncs, les canyes o senissos, la boga o balca, l'espart, les barrelles i les salicòrnies tenien una presència moltes vegades dominant i eren en bona mesura aprofitades per l'home. Només tenim constància documental de la utilització a les llacunes penedesenques dels joncs, terme aplicat a nombroses plantes d'aspecte característic, de la família de les juncàries o de les ciperàcies. N'hi ha diverses espècies que viuen a la vora de la mar, dels estanys i dels seus prats. Al delta del Llobregat els joncs podien ser destinats a una gran diversitat d'usos: per a l'elaboració d'estrís domèstics comuns i agrícoles (senalles, garbells, polles, enginyes de caça), per alçar rústiques cabanes que aixopluguessin de la intempèrie i, sobretot, per empallar els corralis i estables de les masies i produir fems abundants per als camps, pobres en matèria orgànica (CODINA, 1966, pàg. 41, 47 i 59). Al segle XVIII a Vilanova i la Geltrú l'adob de més consideració era el jonc del prat del Mas de l'Esquerrer que, com ja s'ha esmentat, era motiu de freqüents litigis. Francesc Papiol, a les respostes al qüestionari Zamora del 1790 esmenta els joncs en diverses ocasions: «[La Villa] tiene asimismo unos prados junto al Mar... acensados al Rey, que no producen más que junco, que sirve para los ganados, y cuando crecido se vende, redundando en emolumento del Común... [...] los abonos para los campos se hacen la mayor parte de hormigueros hechos de los sarmientos con algún poco de rama, y los de las viñas, y huertos de estiércol de la caballerías, y demás con que se industrián los buenos labradores, no siendo de poca consideración el junco de que se valen, de aquellas tierras comunales de que se hablo [...]. No tenemos otros prados que los ya insinuados arriba naturales, ni producen otra cosa que los juncos, que a excepción de cuando muy tiernos, ni comen los ganados, sirviendo solamente para hacer los fiemos como se ha dicho» (ORRIOLS, 1990, pàg. 51, 54 i 56). A la resposta de Segur al mateix qüestionari es diu que el prat que hi ha «sirve para sacar de junio para hacer estiercol, que es el abono que se usa para beneficiar tierras, junto con el quemar faxos, y cubrir y hacer hormigueros» (AHC). Segons Virella (1989; 1991, pàg. 41), el jonc servia per fer nanses per a la pesca, però la seva gran utilitat raïa sobretot en el gran contingut de potassa de les seves cendres, adobs indispensables per a les vinyes quan encara no es coneixien els adobs químics.

Aigües entollades i salubritat

No sembla que l'existència de llacunes comportés problemes de salut als habitants de Vilanova i la Geltrú, però sí als de les poblacions més properes de Cubelles i Cunit. L'existència d'aigües entollades facilitava la reproducció de mosquits transmissors del paludisme, rarament letal, però que a causa de les febres intermitents –les anomenades terçanes i quartanes– debilitaven els malalts i els dificultaven dur a terme les seves activitats quotidianes. A les respostes al qüestionari Zamora, Francesc Papiol qualificava l'any 1790 Vilanova i la Geltrú com «una de las poblaciones mas sanas del Principado, no inficionándola los vapores pantanosos que tiene a una hora de distancia a la parte de poniente, por tener unos montezuelos intermedos que se lo impiden» (ORRIOLS, 1990, pàg. 40). Les dades sobre mortalitat a final del segle XVIII a Vilanova i la Geltrú corroboren la nul·la incidència del paludisme en aquesta població. Madoz (1850, VII, pàg. 194 i 286), en canvi, esmenta com a malalties més comunes a Cubelles i Cunit les febres intermitents.

Dessecació de les llacunes

Tot i que la desaparició d'alguns estanys catalans va ser fruit de circumstàncies naturals, en la major part de casos va intervenir-hi l'acció humana. Durant molts segles els treballs de drenatge es van proposar o simplement facilitar, al més ràpidament possible, l'escolament de les aigües en cas de precipitacions, procurant mantenir el seu nivell en cotes baixes. Amb aquesta finalitat s'aprofitaven les escorrenties naturals, netejant-les periòdicament i millorant-les, a fi que permetessin la sortida de les aigües que quedaven per sobre de determinat nivell. També s'excavaven artificialment rases i es feien piles de terres al llarg de rius, torrents i estanys per controlar les aigües en temps de crescuda i impedir que ocupessin les superfícies properes. Els canyissars i altres vegetals macròfits emergents dels estanys duen a terme també un paper important en el rebaixament del nivell de les llacunes, ja que actuaven com a bombes xucladores d'aigua i, juntament amb les aportacions exògenes de sediments, facilitaven el rebliment natural de les llacunes. Aquesta característica fou aprofitada pels nostres avantpassats, plantant canyes i després cremant-les i cobrint les seves cendres amb terres, aconseguint d'aquesta manera dessecar aiguamolls i convertir les llacunes en camps de conreu (COMÍN-FERRER, 1979, pàg. 59). Aquestes accions puntuals degueren ocasionar únicament el dessecament d'alguns petits bassos i de les parts perifèriques de les llacunes més extenses. Els pagesos anirien annexionant-se mica en mica, sense una programació global, les franges de terreny limítrofes als estanys, més fàcils de dessecar. Com s'ha vist, a més dels treballs de rebliment en època ibèrica i romana de l'estany d'Adarró, hi ha documentats diversos intents de dessecar les llacunes més grans durant els segles XVIII i XIX. Però no va ser fins a la segona meitat del segle XX quan se'ls va donar el cop de gràcia definitiu, a causa de la progressiva urbanització de tot el litoral, actualment gairebé completada; fet que ha comportat, malauradament, la destrucció d'unes zones de gran valor ecològic i paisatgístic.

Abreviacions utilitzades

ACA: Arxiu de la Corona d'Aragó.

ACB: Arxiu de la Catedral de Barcelona.

ADB: Arxiu Diocesà de Barcelona.

AHC: Arxiu Històric Municipal de Cubelles.

ACVP: Arxiu Comarcal de Vilafranca del Penedès.

ACVG: Arxiu Històric Comarcal de Vilanova i la Geltrú.

GGCC: *Gran geografia comarcal de Catalunya*.

HNPC: *Història natural dels Països Catalans*, Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

SHM: Servicio Histórico Militar.

Bibliografia

BELLMUNT, J. (1964-1965). «Cubellas. Notas de Arqueología de Cataluña y Baleares», *Ampurias*, núm. XXVI-XXVII. Barcelona, pàg. 268.

CARBONELL, Vicenç (1988a). «Llibre del capbreu del castell de la Geltrú de 1591». *Primera Edició*, núm. 3. Vilanova i la Geltrú: Centre d'Estudis de la Biblioteca-Museu Balaguer.

CARBONELL, Vicenç (1988b). *El món agrari vilanoví fins al segle XVIII*. Institut d'Estudis Penedesencs.

CARBONELL, Vicenç (1989). «Capbreus dels castells i quadres de Cunit, Galliga i Segur». *Butlletí de la Societat d'Onomàstica*, núm. 36.

CODINA, Jaume (1966). *Delta de Llobregat. La gent del fang. El Prat 1965-1965*. Granollers: Ed. Montblanc.

COMÍN, Francisco; FERRER, Xavier (1979). «Les llacunes litorals». *La limnologia. Els llacs, els embassaments i els rius catalans com a ecosistemes*. Quaderns d'Ecologia aplicada, núm. 4. Servei de Parcs Naturals i Medi Ambient, Diputació Provincial de Barcelona.

ESTEBAN, A.; RIERA, S.; MIRET, M.; MIRET, X. (1994). «Transformacions del paisatge i ramaderia a la costa catalana del Penedès i Garraf (Barcelona) a l'alta edat mitjana». *IV Congreso de Arqueología Medieval Española (Alacant, 1993)*, tom III. Pàg. 647-655.

FERRER, Antoni (1986). «Quin és l'origen de l'ermita de Sant Cristòfor?». *Butlletí de la Biblioteca-Museu Balaguer* (1983-85), VI època. Vilanova i la Geltrú, pàg. 171-177.

FERRER, Josep; ORRIOLS, M. Lluïsa; SANZ, Ferran; SORNÍ, Xavier (1988). «Santa Llúcia, una església ignorada». *Primera Edició*, núm. 2. Vilanova i la Geltrú: Centre d'Estudis de la Biblioteca-Museu Balaguer. Pàg. 9-12.

FONT I RIUS, Josep M. (1969-83). *Cartas de Población y Franquicia de Catalunya*. Madrid-Barcelona: CSIC. 2 volums.

FREIXA, Josep M. (1959). *Anales de Villanueva y Geltrú (1850-1880)*. Vilanova i la Geltrú: Centro de Estudios de la Biblioteca-Museo Balaguer.

GARÍ, José Fr. (1860). *Descripción e historia de la villa de Villanueva y Geltrú*. Vilanova i la Geltrú (2a edició del 1963).

LÓPEZ, Albert; FIERRO, Xavier (1989). «L'època ibèrica a Darró. Hipòtesis i evidències proporcionades per les darreres excavacions». *Miscel·lània Penedesenca 1988 (XI)*. Institut d'Estudis Penedesencs, pàg. 37-68.

LÓPEZ, Albert; FIERRO, Xavier (1990). «L'època romana a

Darró (Vilanova i la Geltrú)». *Miscel·lània Penedesenca 1989 (XII)*. Institut d'Estudis Penedesencs, pàg. 69-115.

LÓPEZ, Albert; FIERRO, Xavier (2000). «Darró i el poblament ibèric al Garraf». *L'hàbitat protohistòric a Catalunya, Rosselló i Lluçanès Occidental*. Sèrie Monogràfica, núm. 19. Girona: Museu d'Arqueologia de Catalunya. Pàg. 43-58.

LÓPEZ, Albert; FIERRO, Xavier; CAIXAL, Àlvar; CASTELLANO, Anna (1992). *La primera Vilanova. L'establiment ibèric i la vila romana d'Arró, Darró o Adarró de Vilanova i la Geltrú. Síntesi dels resultats de les darreres recerques arqueològiques i històriques*. Diputació de Barcelona - Institut d'Estudis Penedesencs.

LÓPEZ, Albert; CAIXAL, Àlvar; FIERRO, Xavier (1998). «El lloc del castell de Cubelles durant l'època antiga i medieval (segles II aC-XV)». *Quaderns científics i tècnics de restauració monumental*, núm. 10. Servei del Patrimoni Arquitectònic Local, Diputació de Barcelona, pàg. 135-178.

MADOZ, Pascual (1850). *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar*. Madrid. (Edició facsímil dels articles sobre el principat de Catalunya, Andorra i zona de parla catalana del Regne d'Aragó. Barcelona: Ed. Curial. 1985.)

MARQUÉS, M. Àngels; JULIÀ, Ramon (1987). «Données sur l'évolution du littoral dans le nord-est de l'Espagne». *Déplacements des lignes de rivage en Méditerranée (Colloques Internationaux du CNRS)*. París.

MARTÍN, Araceli; MIRET, Josep (1991). «Un enterrament neolític als Garrofers del torrent de Santa Maria (Vilanova i la Geltrú, Garraf) dins el seu context cultural i cronològic». *Cypsela*, VIII. Girona, pàg. 49-60.

MIRET, Magí (2003). «El poblament d'època ibèrica i romana a la costa oriental de la Cossetània: la comarca del Garraf». *Territoris antics a la Mediterrània i a la Cossetània oriental*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura.

MIRET, Xavier (1990). *Els noms de lloc del terme de Cubelles*. Ajuntament de Cubelles.

MIRET, Josep; MIRET, Magí (1987). «Cubelles: sis mil anys d'Història». *Programa de la Festa Major de Cubelles 1987*. Ajuntament de Cubelles, pàg. 6-9.

MISTERIOS (Anònim) (1851). *Los misterios de Villanueva. Descripción e historia de sus monumentos, usos y costumbres*, 2 volums. Vilanova. (Reproducció facsímil de l'Institut d'Estudis Penedesencs, 1991.)

ORRIOLS, Joan (1990). *Resposta de Francesc Papiol al Qüestionari Zamora. Vilanova i la Geltrú. 1790*. Vilanova i la Geltrú.

ORRIOLS, M. Lluïsa (1987). *Alguns aspectes de la Geltrú a la baixa Edat Mitjana*. Comissió de Cultura, Ajuntament de Vilanova i la Geltrú.

RIERA, Santiago; ESTEBAN, Agustí (1997). «Relations homme-milieu végétal pendant les cinq derniers millénaires dans la plaine littorale du Penedès (Nord-Est de la Péninsule Ibérique)». *Vie Milieu*, núm. 47 (1). Pàg. 53-68.

ROIG, Joan (1984). «Cubelles industrial». *Flors i punxes*. Ajuntament de Cubelles.

VENDRELL, Remei (1989). *Evolució agrària a Vilanova i la Geltrú (1716-1985)*. Edicions Akribos.

VIRELLA, Albert (1949). *Vilanova i la Geltrú. Imatges de la ciutat i de la seva comarca*. Vilanova i la Geltrú. (Edició facsímil de l'Institut d'Estudis Penedesencs, 1987.)

VIRELLA, Albert (1974). *Vilanova i la Geltrú. Del mil·le-*

nari de Cubelles al setè centenari de la carta-pobla de Vilanova. Barcelona: Ed. Selecta.

VIRELLA, Albert (1989). «La costa mil·lenària de Cubelles». *Programa de la Festa Major de Cubelles 1989*. Ajuntament de Cubelles.

VIRELLA, Albert (1991). *El terme de Cubelles a través dels temps*. Ajuntament de Cubelles.

VIRELLA, Albert (1992). *Els anys tristos (1881-1900). Crònica de la decadència de Vilanova i la Geltrú*. Institut d'Estudis Penedesencs.